

Kiedy wojna jest sprawiedliwa?

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Film](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: *Anonima dzieje pierwszej krucjaty*, tłum. Karol Estreicher, Warszawa 1984.
- Źródło: *Karta Narodów Zjednoczonych*, dostępny w internecie: unic.un.org.pl [dostęp 2.11.2020 r.].
- Źródło: Augustyn z Hippony. Cytat za: Pierre Crépon, *Religie a wojna*, Gdańsk 1994, s. 81.

Kiedy wojna jest sprawiedliwa?

Źródło: domena publiczna.

Materiał jest częścią serii „**Inne spojrzenie**”.

Czy wojna może być sprawiedliwa? Czy wojna może służyć sprawie pokoju? Czy użycie przemocy może w pewnych sytuacjach być moralnie pożądane? Wojna, niezależnie od tego, kto do niej staje i z jakich przyczyn, może być analizowana z perspektywy moralnej.

Twoje cele

- Wyjaśnisz, jak chrześcijańscy myśliciele rozumieli pojęcie wojny sprawiedliwej.
- Ocenisz, czy pojęcie wojny sprawiedliwej może mieć zastosowanie do czasów współczesnych.
- Przeanalizujesz przykład interwencji w Iraku w roku 1991 i ocenisz, czy spełnia ona kryteria wojny sprawiedliwej.

Wojna a sprawiedliwość

Podział wojny na sprawiedliwe i niesprawiedliwe jest tak stary, jak historia samych wojen. Już Platon wskazywał, że wojny o niepodległość są zasadne, zaś wojny bratobójcze – godne potępienia. Na ten sam temat dociekania snuł Cynceron, który stwierdził, że wojna sprawiedliwa to taka, która toczona jest w słusznej sprawie, lub w obronie własnej. Klasyczna koncepcja wojny sprawiedliwej została rozwinięta przez myślicieli chrześcijańskich.

Św. Augustyn pisał:

((Augustyn z Hippony

Sprawiedliwymi nazywamy takie wojny, które mszczą niesprawiedliwości, kiedy jakiś lud lub państwo, którym powinno się wypowiedzieć wojnę, zaniedbało ukarania szkody wyrządzonej przez swoich obywateli lub zwrócenia tego, co ci niesprawiedliwie zrabowali.

Źródło: Augustyn z Hippony. Cytat za: Pierre Crépon, *Religie a wojna*, Gdańsk 1994, s. 81.

Zdaniem św. Augustyna prowadzenie wojny nakazanej przez Boga było w pełni uzasadnione. Taka retoryka przyświecała krucjatom, które były organizowane przeciwko poganom i heretykom.

Philippe de Champaigne, *Święty Augustyn*, ok. 1645–1650.

Źródło: domena publiczna.

Scena spalenia Jana Husa w 1415 r., miniatura późnośredniowieczna. Wysoka papierowa czapka na jego głowie, wzorowana na tiarze, czyli uroczystym nakryciu głowy papieża, podkreśla, że uznano go za heretyka. Jan Hus był czeskim kaznodzieją i wykładowcą na uniwersytecie w Pradze. W swoich kazaniach odnosił się krytycznie do pewnych zjawisk w Kościele. Wzywał do bojkotu niemoralnego duchowieństwa, propagował udzielanie wiernym komunii pod obiema postaciami (chleba i wina) i domagał się likwidacji niesprawiedliwości społecznych, bronił praw języka narodowego i przełożył *Biblię* na czeski. Został uznany za heretyka przez sobór w Konstancji, potępiony i spalony na stosie.

Źródło: domena publiczna.

Pokój Boży

W krajach Europy Zachodniej zakaz prowadzenia walki zbrojnej obejmował czas między czwartkiem a popołudniem w niedzielę (czyli do zakończenia głównej mszy św.), a w Polsce obowiązywał od środy wieczorem do poniedziałku rano. Działania wojenne były też zakazane w wyznaczonych porach roku (np. w adwencie, Wielkim Poście czy w inne święta kościelne). Rozlew krwi był niedopuszczalny w ustalonych miejscach, uznawanych za bezpieczne (np. na poświęconej ziemi: w kościele, na cmentarzu). Ochroną otoczono pewne grupy osób (*pauperes*, czyli biednych, tj. duchowieństwo, ludność cywilną itp.).

Wojny z niewiernymi

Koncepcja wojny sprawiedliwej odnosiła się także do walki z niewiernymi. Do tej kategorii należeli przede wszystkim muzułmanie, którzy w pierwszej połowie VII w. rozpoczęli ekspansję z Półwyspu Arabskiego i do połowy IX w. opanowali ogromne obszary dawnego świata grecko-rzymskiego, w tym Półwysep Iberyjski oraz Bliski Wschód z Jerozolimą

i **Ziemią Świętą**. Zbrojne próby odzyskania przez chrześcijan Hiszpanii, zakończone sukcesem dopiero w XV w., nazwano **rekonkwistą**. Walki o Ziemię Świętą zyskały miano **krucjat** (wypraw krzyżowych).

Szturmowanie przez rycerzy pierwszej krucjaty murów Jerozolimy w 1099 r., miniatura późnośredniowieczna. Palestyna znajdowała się pod panowaniem arabskim od VII w. Arabowie prowadzili jednak politykę tolerancji religijnej i pozwalali chrześcijanom na pielgrzymki do Ziemi Świętej. Problemy pojawiły się w XI w. wraz z najazdem na Bliski Wschód muzułmańskich Turków Seldżuckich. Wtedy w Europie narodziła się idea odzyskania nie tylko dostępu do świętych miejsc, lecz także samej Jerozolimy. W 1095 r. na synodzie w Clermont papież Urban II zwrócił się z apelem o wyzwolenie Ziemi Świętej. W odpowiedzi na to wezwanie zorganizowano I krucjatę. Jej uczestnicy mieli pewność, że popełnione tam grzechy zostaną im odpuszczone. Wyprawy krzyżowe zyskały rangę wojny świętej, a więc nie tylko usprawiedliwionej, lecz także koniecznej i słusznej.

Wyjaśnij genezę ruchu krucjatowego.

Źródło: domena publiczna.

Inną grupą niewiernych byli **poganie**, czyli ludy, które nie przyjęły wiary chrześcijańskiej i pozostawały przy swoich kultach plemiennych.

Wraz z końcem średniowiecza pojęcie wojny ulegało stopniowej sekularyzacji, a temat ten podejmowali świeccy myśliciele, jak Niccolò Machiavelli i Hugo Grotius. Zdaniem tego ostatniego, wojna służy sprawiedliwości: „obrona tego, co jest nasze, dążenie do tego, co jest nam należne, ukaranie za zbrodnie”.

Wojna sprawiedliwa w XXI wieku

Dyskusje nad moralnym aspektem wojny trwają również współcześnie, choć samo pojęcie wojny sprawiedliwej praktycznie wyszło z użycia. Nie oznacza to jednak, że w polityce międzynarodowej nie pojawia się usprawiedliwianie agresji. Tak jak w średniowieczu,

uzasadnieniem wojny może być słuszny powód. Na gruncie prawa międzynarodowego jest nim obrona przed agresorem.

“Karta Narodów Zjednoczonych

Art. 51

Nic w niniejszej Karcie nie może uchybiać niepozbywalnemu prawu do samoobrony indywidualnej lub zbiorowej w przypadku napaści zbrojnej na któregokolwiek członka Narodów Zjednoczonych, zanim Rada Bezpieczeństwa nie podejmie niezbędnych zarządzeń w celu utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Środki podjęte przez członków w wykonaniu tego prawa do samoobrony będą natychmiast podane do wiadomości Radzie Bezpieczeństwa i w niczym nie mogą uszczuplać władzy i odpowiedzialności Rady Bezpieczeństwa, wynikających z niniejszej Karty, do podejmowania w każdym czasie takiej akcji, jaką ona uzna za niezbędną do utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Źródło: *Karta Narodów Zjednoczonych*, dostępny w internecie: unic.un.org.pl [dostęp 2.11.2020 r.].

Pytanie o to, czy wojna sprawiedliwa jest uzasadniona, wróciło w XXI wieku głównie w związku z atakami terrorystycznymi z 11 września 2001 r. na World Trade Center. Wtedy prezydent George W. Bush ogłosił „wojnę z terroryzmem” – uzasadniając podjęcie działań zbrojnych koniecznością obrony przed grupami terrorystycznymi i „państwami zbójckimi”. W praktyce oznaczało to atak na Afganistan (gdzie działała siatka Al-Kaidy), a następnie akcję zbrojną w Iraku (oskarżonego o wspieranie terroryzmu). Działanie to nie miało legitymizacji Rady Bezpieczeństwa ONZ i zostało potępione przez znaczną część społeczności międzynarodowej, a z czasem również przez opinię społeczną w USA.

Słownik

herezja

(z gr. *haíresis*, z łac. *haeresis* – podział); błędna wedle Kościoła interpretacja prawd wiary chrześcijańskiej, odstępstwo od pewnych dogmatów uznanych przez główny nurt w Kościele; herezje były potępiane przez hierarchów Kościoła, a ich głosiciele ekskomunikowani (wydalani z Kościoła) i karani nawet śmiercią

krucjata

(z łac. *crux* – krzyż); wyprawa krzyżowa; zbrojna wyprawa rycerstwa łacińskiego do Ziemi Świętej w celu wyzwolenia jej spod wpływów i władzy muzułmańskiej; ruch krucjatowy

zapoczątkowała pierwsza krucjata w latach 1096–1099, a jego kres nastąpił pod koniec XIII w.; krucjatami nazywano też zbrojne wyprawy przeciwko poganom i heretykom, np. krucjaty przeciw husytom w XV w. czy przeciw Turkom w czasach nowożytnych

poganin

(z łac. *paganus* – mieszkaniec wsi); określenie używane przez chrześcijan na nazwanie osoby, która pozostała przy religii niechrześcijańskiej, przede wszystkim politeistycznej (wielobóstwo); przyjęło się w czasach, gdy chrześcijaństwo uznano w Cesarstwie Rzymskim za religię panującą, a jego wyznawcy stanowili większość; najpierw oznaczało przede wszystkim osoby pielęgnujące kulty bóstw rzymskich, potem też plemienne kulty w społeczeństwach barbarzyńskich

rekonkwista

stopniowe odbijanie przez chrześcijan Półwyspu Iberyjskiego z rąk Saracenów, jak w średniowiecznej Europie nazywano muzułmanów

Ziemia Święta

nazwa Izraela lub Palestyny w języku pielgrzymów chrześc., powszechnie używana od średniowiecza

Polecenie 1

Wysłuchaj audiobooka na temat poglądów myślicieli starożytnych i średniowiecznych dotyczących wojny sprawiedliwej i wykonaj ćwiczenia.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/Ph8qfmXpS>

„Bellum iustum” – teoria

Koncepcja wojny sprawiedliwej rozwijała się już w czasach starożytnych. Zasady, wedle których powinno się prowadzić wojnę tak, aby była uznawana za sprawiedliwą, opisał rzymski polityk i pisarz, Cynceron. Wojna sprawiedliwa przeciwstawiana była wojnie niesprawiedliwej. Samo istnienie tej dychotomii wskazywało, że uznawano, iż są konkretne przypadki i okoliczności, w których prowadzenie działań wojennych jest nie tylko usprawiedliwione, ale i słuszne. Łaciński termin określający wojnę sprawiedliwą to „bellum iustum”. Oznaczał on w starożytnym Rzymie działania mające na celu zapobieganie inwazji. Odnosił się również do działań wojskowych podejmowanych w odpowiedzi na złamanie traktatu lub rabunek. Wojna, by być uznana za sprawiedliwą, musiała spełniać jeszcze jeden warunek. Wymagano, aby była ona ogłoszona przez kapłana. W innym wypadku traktowano ją tak, jak każdą inną wojnę, czyli taką, która była ze swej natury zła i zakazana.

Swój wkład w rozwój koncepcji wojny sprawiedliwej mieli również myśliciele średniowieczni. Chrześcijańska filozofia wojny sprawiedliwej ukształtowana została przez świętego Augustyna oraz świętego Tomasza z Akwinu. Augustyn, jeden z największych myślicieli chrześcijańskich, twierdził, że można być żołnierzem i służyć Bogu, zachowując przy tym honor. Wskazywał, że naganne są porywczosć i nadużywanie przemocy, ponieważ Bóg dał człowiekowi miecz do tego, by walczył o słuszną sprawę. Augustyn podkreślał jednocześnie, że chrześcijanin zbrojnie walczący o pokój oraz wymierzający karę niegodziwcom nie okrywa się hańbą. Tym samym dopuszczalne jest, jak twierdzi Doktor Kościoła, zabijanie oraz prowadzenie wojen. Najistotniejsze jest jednak to, by działania te miały na celu zbrojny cel lub miały wsparcie legalnej władzy. Przykładami mogą być krucjaty lub wymierzanie kar z rozkazu władcy.

Koncepcja świętego Augustyna została rozwinięta przez innego chrześcijańskiego filozofa i teologa, świętego Tomasza z Akwinu. Sformułował on zbiór zasad prowadzenia wojny sprawiedliwej. Po pierwsze, wojna musi wynikać z dobrego i sprawiedliwego celu, a nie być wszczynana dla własnej korzyści. Warunek ten określony jest jako „iusta causa” – sprawiedliwa przyczyna. Po drugie, wojna musi być prowadzona przez odpowiednie władze. Z łaciny określa się to jako „auctoritas principis”, czyli władza najwyższa. Tomasz z Akwinu kładzie nacisk, by wojny prowadzili legalni władcy, a nie na przykład osoby prywatne. Wynika to z tego, że władze państwa (cesarz, król czy książę i ich urzędnicy) zbrojnie karze wrogów wewnętrznych i zewnętrznych kraju, a osoba prywatna powinna dochodzić swych praw u rządzących, przede wszystkim przed sądem. Ostatnim warunkiem jest to, że celem wojny jest przywrócenie pokoju – jest to warunek „intentio recta”, prawej intencji. Oznacza to, że nie można wszczynać konfliktu z żądzy czy okrucieństwa, dlatego też dobry władca nie powinien zbyt chętnie się swoim zwycięstwem i je wykorzystywać. Odejście walczących od zasad określonych przez świętego Augustyna oraz świętego Tomasza z Akwinu miało prowadzić do wojny niesprawiedliwej, a więc grzesznej i potępianej przez świat chrześcijański.

Tak wyglądała teoria. W praktyce konflikty zbrojne wszczynano w różnych celach i z różnych pobudek.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 1

Wyjaśnij, jak rozumiano pojęcie wojny sprawiedliwej w średniowieczu.

Ćwiczenie 2

Wyjaśnij, dlaczego krucjaty uznawano za słuszną wojnę, a śmierć zadawana wrogom przez krzyżowców była powodem do chwały.

Ćwiczenie 3

Wyjaśnij, na czym polegała koncepcja pokoju Bożego i dlaczego została sformułowana.

Ćwiczenie 4

Zapoznaj się z fragmentem opisu pierwszej krucjaty i wykonaj zadanie.

“ *Anonima dzieje pierwszej krucjaty* ”

We środę i w czwartek w nocy atakowaliśmy gwałtownie miasto ze wszystkich stron. A wtedy biskupi i kapłani, wygłaszając kazania i przemowy, wezwali wszystkich, aby nabożnie obejść Jerozolimę w procesji połączonej z modlitwami, jałmużną i postem.

W piątek, wczesnym rankiem, uderzyliśmy zewsząd na miasto (...) jeden z naszych rycerzy imieniem Litold wdarł się na mur miasta. Z chwilą gdy się tam ukazał, obrońcy pierzchli z murów, a nasi ścigali ich przez miasto, zabijając i raniąc aż do świątyni Salomona, gdzie nastąpiła taka rzeź, że nasi stopami brodzili w ich krwi. (...)

Emir broniący wieży Dawida poddał się hrabiemu i otworzył bramę (...). Gdy tylko nasi weszli do miasta, pielgrzymi ścigali i mordowali Saracenów aż do świątyni Salomona, gdzie przez cały dzień trwała ze strony naszych najkrwawsza walka, aż cała świątynia spłynęła krwią. Wreszcie, zmógłszy pogan, pojęli nasi w niewolę wielką liczbę mężczyzn i kobiet, bądź ich zabijając, bądź darowując im życie, jak kto chciał. W świątyni Salomona zgromadziło się wielu pogan obu płci, którym Tankred i Gaston z Bertu podali chorągiew ze swymi znakami. Krzyżowcy przebiegali także całe miasto w poszukiwaniu złota i srebra, koni i mułów i domów wypełnionych wszelkim bogactwem.

Potem radośni i płacząc ze szczęścia, poszli nasi, by uczcić grób Zbawiciela i spełnić swe śluby i modlitwy. Następnego ranka wyszli nasi na dach świątyni, zaatakowali Saracenów, mężczyzn i kobiety, zabijając ich mieczami. Niektórzy z pogan rzucali się w dół z dachu świątyni”.

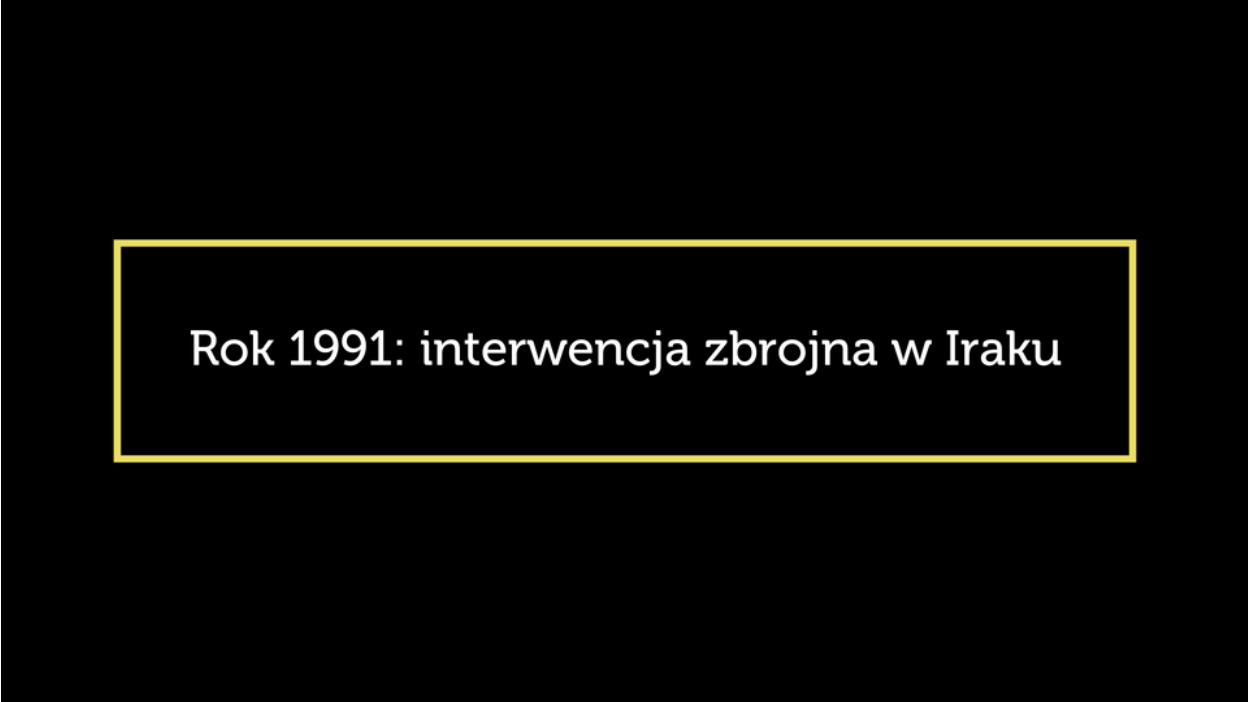
Źródło: *Anonima dzieje pierwszej krucjaty*, tłum. Karol Estreicher, Warszawa 1984.

Przedstaw swoją opinię na temat tego, czy zachowanie krzyżowców w trakcie i po zdobyciu Jerozolimy było godne rycerza. Przedyskutuj tę kwestię z innymi uczniami.

Film

Polecenie 1

Zapoznaj się z miniwykładem dr. hab. Jarosława Jarzábka na temat interwencji zbrojnej w Iraku w 1991 roku i wykonaj ćwiczenia.

Rok 1991: interwencja zbrojna w Iraku

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D819SKO0X>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Rok 1991: interwencja zbrojna w Iraku*.

Ćwiczenie 1

Podaj trzy argumenty przemawiające za tym, że interwencję w Iraku z lat 1990–1991 można uznać za wojnę sprawiedliwą.

Ćwiczenie 2

Podaj warunki, jakie musi spełniać interwencja wojskowa, aby była uznana za legalną w świetle prawa międzynarodowego.

Dla nauczyciela

Autor: Justyna Szymańska

Przedmiot: Wiedza o społeczeństwie, Historia i teraźniejszość

Temat: Kiedy wojna jest sprawiedliwa?

Grupa docelowa:

III etap edukacyjny, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

I. Człowiek w społeczeństwie. Uczeń:

10) wyjaśnia mechanizm konfliktów międzygrupowych, w tym ich eskalacji;

XIII. Ład międzynarodowy.

Uczeń:

14) charakteryzuje na przykładach najczęściej stosowane sposoby rozwiązywania długotrwałych konfliktów między narodami i państwami.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- wyjaśnia, jak chrześcijańscy myśliciele rozumieli pojęcie wojny sprawiedliwej;
- ocenia, czy pojęcie wojny sprawiedliwej może mieć zastosowanie do czasów współczesnych;
- analizuje przykład interwencji w Iraku w roku 1991;
- ocenia, czy ta interwencja spełnia kryteria „wojny sprawiedliwej”.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;

- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- dyskusja panelowa;
- dyskusja;
- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Przed lekcją zespół klasowy zostaje podzielony na grupy. Zadaniem każdej z nich jest przygotowanie prezentacji multimedialnej dotyczącej przydzielonego zagadnienia z sekcji „Przeczytaj”. Zagadnienia:
 - gr I – Wojna a sprawiedliwość (w tym postępowanie wobec heretyków, pokój Boży);
 - gr. II – Wojny z niewiernymi;
 - gr. III – Wojna sprawiedliwa w XXI wieku.

Prezentacje powinny trwać ok. 5 min, zawierać materiał audiowizualny.

Faza wstępna:

1. Wybrana osoba odczytuje temat lekcji: „Kiedy wojna jest sprawiedliwa?”, na forum klasy formułowane są cele zajęć.
2. Śniegowa kula. Uczniowie w parach przygotowują wyjaśnienie pojęcia wojna sprawiedliwa. Następnie łączą się w czwórki, porównują swoje pomysły, dyskutują i tworzą wspólną wersję propozycji. W kolejnym kroku łączą się w ósemki i coraz liczniejsze grupy, aż powstanie ogólnoklasowa wersja wyjaśnienia. Chętna/wybrana osoba zapisuje propozycję na tablicy.

Faza realizacyjna:

1. Przedstawienie uczniowskich prezentacji. Po każdej z nich następuje omówienie: uczniowie mogą zadawać pytania prelegentom, weryfikować i uzupełniać informacje.
2. Uczniowie zapoznają się z treścią audiobooka „*Bellum iustum* – teoria” i wynotowują najważniejsze informacje. Następnie odliczają do trzech, łączą się w grupy wg numerów i opracowują główne założenia wojny sprawiedliwej wg Cyserona, św. Augustyna i św. Tomasza z Akwinu. Reprezentanci grup przedstawiają efekty pracy.
3. Chętna/wybrana osoba odczytuje tekst źródłowy z ćwiczenia 4 w sekcji „Audiobook”. Uczniowie dyskutują i przedstawiają swoje opinie na temat tego, czy zachowanie krzyżowców w trakcie i po zdobyciu Jerozolimy było godne rycerza.
4. Praca z filmem. Po projekcji zadaniem uczniów jest przygotowanie argumentów do dyskusji za i przeciw stwierdzeniu, że interwencję w Iraku w 1991 roku można uznać za wojnę sprawiedliwą.
5. Uczniowie dzielą się na dwie grupy i przeprowadzają dyskusję, przedstawiając na zmianę argumenty za i przeciw. Na zakończenie uczniowie mogą zmienić strony, jeśli przekonały ich argumenty przeciwników.

Faza podsumowująca:

1. Chętne/wybrane osoby dokonują podsumowania zajęć ze swojego punktu widzenia.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenia interaktywne, których nie rozwiązali na zajęciach.

Materiały pomocnicze:

- Pierre Crépon, *Religie a wojna*, Gdańsk 1994.
- Karta Narodów Zjednoczonych, unic.un.org.pl.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Uczniowie mogą wykorzystać multimedium z sekcji „Audiobook” jako inspirację do przygotowania scen dramatycznych: wcielić się w postaci historyczne i przedstawić ich poglądy.